
Г. ПОНОМАРЬОВА

*асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

УДК 340.15(477):342.8

Змішана виборча система (досвід виборів народних депутатів України у 2002 р.)

У статті розглянуто історичний досвід застосування змішаної мажоритарно-пропорційної виборчої системи для обрання народних депутатів України, зокрема, проаналізовано розглядувані проекти законів про вибори народних депутатів, пропонувані ними види й конкретні моделі парламентських виборчих систем, оцінено їх правову й політичну аргументацію, висвітлено досвід і результати виборів до Верховної Ради України 2002 р.

Ключові слова: вибори народних депутатів України, змішана виборча система, мажоритарно-пропорційна, загороджувальний бар'єр.

Спосіб обрання народних депутатів є одним із суттєвих чинників, який впливає на дієздатність та ефективність функціонування Верховної Ради України. Вітчизняне виборче законодавство є постійно змінюваним, зокрема щодо пошуку найоптимальнішої моделі виборчої системи. Так, за часів незалежності України були випробувані мажоритарна система абсолютної більшості, змішана мажоритарно-пропорційна та пропорційна системи. Дискусії з приводу обрання тієї чи іншої моделі сис-

теми виборів тривають як у політичних, так і в наукових колах.

Досвід застосування пропорційної системи для виборів народних депутатів України в 2006 та 2007 рр., результати цих виборів та поглиблення політичної кризи активізували проблему пошуку та впровадження найоптимальнішої моделі виборчої системи для України. Пропонувалося, зокрема, і впровадження мажоритарної виборчої системи. Здебільшого ж науковці обґрунтовували доцільність повернення

до вже випробуваної змішаної мажоритарно-пропорційної системи виборів. Прийнятим у листопаді 2011 р. Законом України «Про вибори народних депутатів України» передбачалася змішана (пропорційно-мажоритарна) система, яка й була застосована на парламентських виборах 2012 та 2014 рр.

Наближення кожних наступних виборів народних депутатів активізує суспільну дискусію щодо моделі виборчої системи. Таким чином, актуальним питанням є пошук найбільш оптимальної її моделі, удосконалення виборчої системи. Подальша трансформація української парламентської виборчої системи має бути науково обґрунтованою, урахувувати, зокрема, вже набутий досвід застосування різних виборчих систем в Україні, особливості політичної та партійної систем, політичної та правової культури. Тому актуальним і доцільним є аналіз історичного досвіду запровадження та використання різних виборчих систем, зокрема, змішаного її варіанта, для обрання народних депутатів України задля урахування позитивних результатів та уникнення помилок.

Ці питання широко розглядалися у роботах і правознавців, і політологів, зокрема, Н. В. Богашевої, Ю. Б. Ключковського, Л. В. Колісецької, А. З. Георгіци, Н. Г. Шукліної, В. М. Єрмолаєва, Б. І. Ольховського, В. М. Кампа, І. О. Кресіної, Є. В. Перегуди, О. В. Лавриновича, Д. В. Лук'янова, Р. М. Павленка, М. І. Ставнійчук, С. О. Телешуна, Ю. М. Тодики, О. Ю. Тодики та ін. Водночас зазначена проблема не достатньо досліджена та потребує додаткового осмислення.

Метою цієї статті є аналіз чинників, що обумовили застосування змішаної мажоритарно-пропорційної системи для проведення виборів до Верховної Ради України у 2002 р., умов та наслідків її використання. Також доцільно проаналізувати окремі положення Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 р. [1], які безпосередньо визначали особливості застосованої виборчої моделі, результати та наслідки цих парламентських виборів.

Основні парламентські вибори 1998 р., а потім і повторні, а також вибори замість депутатів, які вибули, у 1998–2000 рр. виявили як позитивні риси змішаної системи, так і низку проблем. До того ж деякі суттєві положення Закону «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р., як-то можливість кандидата бути включеним до списку партії (блоку партій) та одночасно висуватись в одномандатному виборчому окрузі (ч. 3 ст. 20), пропуск при встановленні результатів виборів у списку політичної партії (блоку партій) кандидатів, обраних в одномандатних округах за мажоритарною системою (ч. 11 ст. 42) та ін., були визнані Конституційним Судом України неконституційними, оскільки вони порушують принцип рівного виборчого права (рівності) [2].

Таким чином, уже в 1998 р., майже відразу після чергових парламентських виборів, окремі парламентарі почали роботу над оновленням правової бази для наступних виборів. Упродовж одного року народними депутатами України було подано чотири проекти Закону України «Про вибори народних депута-

тів України». Усі вони мали спільну ідею – запровадження пропорційної виборчої системи. Відмінність же полягала в кількості виборчих округів, розмірі загороджувального бар'єру, суб'єктах висування кандидатів, вимогах до політичних партій як учасників виборів, порядку формування виборчих комісій тощо. Так, пропонувалися і єдиний загальнодержавний округ, і 26 багатомандатних округів, при цьому списки кандидатів у депутати були регіональними в усіх проектах. Здебільшого списки мали бути жорсткими. Лише один проект передбачав можливість преференційного голосування: або за конкретного кандидата у списку, або за список у цілому [3]. Лише один законопроект не передбачав загороджувальний бар'єр взагалі [4]. Один із його авторів В. С. Журавський підкреслював, що така пропорційна виборча система є більш перспективною, бо в разі її запровадження не буде втрачено жодного голосу виборця, кожний голос буде враховано, що забезпечить рівність виборів щодо всіх суб'єктів виборчого процесу [5]. Інші проекти передбачали бар'єр на рівні 4%.

Запропонована пропорційна система виборів, на думку ініціаторів та авторів законопроектів, по-перше, дала б можливість у наступному парламенті утворити більшість, яка формуватиме уряд і візьме всю відповідальність за стан справ у країні, по-друге, сприяла б подальшому політичному структуруванню суспільства взагалі, Верховної Ради України зокрема.

Оцінюючи розстановку політичних сил у парламенті й перспективи проходження пропорційного законопроек-

ту, прогнозувалося, що він буде підтриманий простою більшістю голосів. Прагматичні мотиви підтримки усіма без винятку партійними фракціями пропорційного закону були цілком очевидними [6]. Так, непоодинокими були думки, що пропорційні вибори допоможуть мінімізувати зусилля й збільшити шанси на проходження в парламент: місце у прохідній частині партійного списку може бути дешевшим за мажоритарний округ. Це натякало на перспективність пропорційної системи виборів. Що ж до таких аргументів, як «сприяння політичному структуруванню суспільства», то це, на думку більшості експертів, було, швидше, зручним «прикриттям» для особистої вигоди.

Ухваленим законом передбачалися пропорційна виборча система із жорсткими списками в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, 4-відсотковий загороджувальний бар'єр. На цей і наступний закони про вибори народних депутатів, які передбачали пропорційну виборчу систему, Президент України Л. Д. Кучма наклав вето. Пропорційний закон не отримав підпис гаранта Конституції, «оскільки його концептуальні засади та численні норми не відповідають Конституції України, обмежують конституційні права громадян, не узгоджуються з іншими законами, які є базовими у відповідних сферах». Зазначалося, що процедура виборів, передбачена цим Законом, позбавляє переважну більшість народу права здійснювати владу безпосередньо, як установлено ст. 5 Конституції України, шляхом обрання свого представника до Верховної Ради України, і фактично надає лише можливість про-

голосувати за одну з політичних партій, орієнтуючись при цьому виключно по перших п'яти особах з її виборчого списку. Таким чином, практично вирішувати, хто реально стане членом єдиного органу законодавчої влади в Україні, буде не народ, а невелика група людей, об'єднаних певними політичними поглядами. Реалізація такого підходу призведе до підміни реального народовладдя владою носіїв певних ідеологій. Президент вважає, що «під час підготовки та прийняття цього Закону мала бути врахована й думка громадськості щодо неприпустимості запровадження в Україні пропорційної системи виборів народних депутатів України» [7].

Двічі провалювалися намагання народних депутатів України подолати президентське вето: 262 і 259 замість потрібних 300 голосів, навіть у режимі таємного голосування. За оцінкою народного депутата України Ю. Б. Ключковського, якби всі партії, фракції яких представлені у парламенті, дотримувались своєї програми, то було б 308 голосів, тобто достатньо для подолання вето Президента [8, с. 43].

Отже, неспроможність депутатів прийняти закон про вибори на основі пропорційної системи є результатом насамперед непослідовності самих політичних партій. Таким чином, партії самі довели свою слабкість, а тому й передчасність введення пропорційної системи виборів.

Позиція ж Президента України, за окремими оцінками, насправді була такою: підтримка виборчого законопроекту на пропорційній основі лише у разі імплементації рішення референдуму про двопалатний парламент [9, с. 30].

Невдалий пропорційний сценарій спонукав до пошуків іншого, більш підходящого варіанта. На розсуд депутатів були подані декілька пропозицій: змішана мажоритарно-пропорційна система, яка значно відрізнялася від застосованої в 1998 р. (голосування мало здійснюватися одним бюлетенем, у 225 одномандатних округах депутати обиралися б за мажоритарною системою відносної більшості, решта 225 мандатів мали розподілятися між політичними партіями пропорційно кількості голосів виборців, поданих за кандидатів від цих партій у одномандатних округах, бар'єр 5% у масштабах країни) [10]; змішана система при співвідношенні мажоритарної та пропорційної частин на рівні 135 (30%) та 315 (70%) народних депутатів; мажоритарна виборча система абсолютної більшості (після першої невдалої спроби зі змішаною виборчою системою, про що йтиметься далі).

Компромісним варіантом могло стати ухвалене парламентарями рішення про запровадження змішаної виборчої системи, за якої десь 25% депутатів (115 чоловік) мали обиратися за звичною українському виборцю, простою і персоніфікованою мажоритарною системою, решта 335 – за пропорційною. Але і таке рішення народних депутатів України Президент не підтримав двічі, скориставшись правом вето. Здебільшого аргументи і посилання на статті Конституції були такими ж, як і у попередніх двох президентських пропозиціях. Водночас за цим законом, на його думку, вибори народних депутатів перетворюються у партійний захід не повністю, а лише переважно, бо

ж кількість обранців за списками партій майже втричі перевищуватиме кількість депутатів, які обиратимуться за системою відносною більшості. Новим у пропозиціях Президента стала поява «побажання» щодо виборчої системи для проведення майбутніх парламентських виборів: «лише за умови збереження існуючої виборчої системи... може бути забезпечено виконання конституційної вимоги щодо проведення виборів до Верховної Ради України на основі загального, рівного і прямого виборчого права, додержання конституційних прав громадян та створено достатньо умов для реалізації політичними партіями наданих їм Основним Законом України можливостей щодо участі у виборах» [11].

За таких умов незрозумілим з юридичної точки зору є неконституційність пропорційного принципу виборів у змішаній системі при співвідношенні мажоритарної та пропорційної складових на користь пропорційної, і конституційність при паритетності цих систем. Адже сутність цієї системи від кількісного співвідношення не змінюється. Тобто така позиція і дії Президента є виключно суб'єктивними. Таким чином, знайшов свій вираз внутрішньополітичний суб'єктивний фактор впливу на обрання виду виборчої системи.

Спроби подолати вето Президента на зазначений виборчий закон, заснований на змішаній системі 75 на 25%, – це 252, а потім 242 відданих голоси. Наступний абсолютно компромісний варіант – повна підтримка депутатами пропозиції Президента України про збереження чинної моделі виборчої системи. Але Президент підписав виборчий

закон, що передбачав змішану систему 50 на 50, лише з другого разу. Розглядаючи чергову редакцію пропозицій Президента до закону про вибори, парламентарі ухвалили ті з них, які були вигідні великим і впливовим політичним партіям, а не вигідні, як-то надання права участі у пропорційних виборах усім партіям, заборона вилучати зі свого списку кандидатів після його реєстрації тощо, були відхилені. Скорочення термінів виборчої кампанії до 90 днів, що було принциповою вимогою Президента, також було більш вигідним великим партіям, оскільки зменшувалася можливість не впливових політичних сил здобути собі якусь серйозну підтримку за такий нетривалий час. Варто зазначити, що за заветованим законом, згідно з яким тривалість виборчої кампанії – 180 днів, вона мала стартувати із самого початку жовтня 2001 р., закон же було ухвалено тільки 18 жовтня. За Закон України «Про вибори народних депутатів України» проголосували 234 народні депутати.

30 грудня 2001 р. Центральна виборча комісія оголосила з 31 грудня початок виборчого процесу чергових виборів народних депутатів України, що відбудуться 31 березня 2002 р. Змішана виборча система із рівними мажоритарною та пропорційною складовими залишилася незмінною, як ми вже зазначали, після багаторазових спроб запровадити інший варіант. Але новим було те, що у 2002 р. потенційний кандидат у депутати мав обирати – балотуватися або в багатомандатному, або в одномандатному окрузі. З одного боку, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, боротьба особи за мандат

народного депутата України одночасно у двох виборчих округах є порушенням конституційного принципу рівного виборчого права. З другого боку, деякі науковці дотримуються зовсім іншої позиції. Так, зазначається, що змішана виборча система без такої можливості значною мірою втрачає сенс. Це докорінно відрізняє правовий підхід до застосування цієї системи в Україні від тих підходів, що реалізуються в Німеччині, Угорщині, Литві, Росії тощо. В умовах відсутності сталих традицій політичного життя партії здебільшого асоціюються з конкретними особами – політичними лідерами, які за таких правових умов змушені відмовитися від балотування в мажоритарних округах, бо без них у партійному списку шанси партії на електоральну підтримку стрімко знижуються. Водночас через таку вимушену відмову чимало кваліфікованих політиків опиняться поза парламентом або суттєво зменшиться чисельність їх майбутніх парламентських фракцій. Об'єктивно це загальмує розвиток політичної структури, навряд чи це є доцільним.

Зникли такі суб'єкти виборчого процесу, як збори виборців і трудові колективи. Право висування кандидатів надавалося тепер політичним партіям, які зареєстровані в установленому законом порядку не менш як за рік до виборів, і виборчим блокам партій за умови, що до їх складу входять партії, зареєстровані не менш як за рік до виборів. Крім того, громадянин міг стати кандидатом у народні депутати шляхом самовисування.

Учасниками парламентської виборчої кампанії 2002 р. стали 33 суб'єкти: 21 політична партія та 12 виборчих бло-

ків політичних партій [12, с. 71–76]. Найчастіше основою для блокування стає схожа ідеологія, хоча, як свідчить досвід об'єднання в передвиборчій кампанії 2002 р., це не стало обов'язковим чинником у виборі «подорожнього» до парламенту [13, с. 27–34]. Загальна кількість кандидатів у партійних списках – 3762 особи (станом на день виборів 31 березня 2002 р.). Повних списків із 225 кандидатами не було зареєстровано від жодної політичної сили.

У мажоритарних виборах брали участь 3084 кандидати в народні депутати України (станом на день виборів), зокрема, шляхом самовисування висувалися 1537 осіб (49,84%), політичними партіями та блоками – 1547 (50,16%).

Серед партійних висуванців у загальнодержавному багатомандатному окрузі було 312 безпартійних (8,29%), решта 91,71% кандидатів – члени партій. І серед кандидатів-мажоритарників безпартійними були лишень 1330 кандидатів (43,13%), решта 56,87% – партійці. Таким чином, загальна кількість кандидатів – членів політичних партій становила 5204 особи, тобто 76% від загальної кількості кандидатів у народні депутати. Безпартійними були 24%.

Політичні партії – учасники виборів у багатомандатному виборчому окрузі стали єдиними суб'єктами формування окружних виборчих комісій та головними при формуванні дільничних. Практична реалізація партіями такої можливості, наданої їм законом, показала, що переважна більшість із них не мала на регіональному рівні своїх організаційних структур, а тому й не змогла забезпечити вимоги закону щодо своєї участі у формуванні вибор-

чих комісій, як дільничних, так і окружних. Так, станом на 1 січня 2001 р. у всіх регіонах України місцеві осередки мали лише 12 політичних партій (11% усіх партій) [14, с. 178].

31 березня 2002 р. чергові парламентські вибори в Україні відбулися. Їх результатом стало обрання повного складу Верховної Ради України IV (XV) скликання. У багатомандатному окрузі, як і прогнозувалося, здобули перемогу шість політичних партій (виборчих блоків). Виборча квота дорівнювала 87 229 голосів виборців, її розмір збільшився порівняно із 1998 р., коли квота була 77 695 голосів виборців. Загороджувальний бар'єр у 4% подолали виборчий блок «Наша Україна» – 23,57% (70 мандатів), Комуністична партія України – 19,98% (59 мандатів), блок «За Єдину Україну!» – 11,77% (35 мандатів), «Виборчий блок Юлії Тимошенко» – 7,26% (22 мандати), Соціалістична партія України – 6,87% (20 мандатів), Соціал-демократична партія України (об'єднана) – 6,27% (19 мандатів). Разом переможці пропорційних виборів зібрали 19 626 668 голосів виборців (75,75%). Це більше, ніж сумарний результат восьми партій і блоків на виборах у 1998 р., які разом отримали 17 481 593 голоси. Поза розподілом мандатів за пропорційною системою залишилися 27 партій і виборчих блоків. Лише 2,45% виборців (635 199 осіб) не підтримали жодної партії [12, с. 171–176].

31 березня 2002 р. депутатів було обрано у 222 мажоритарних округах. У трьох округах після визнання виборів у них недійсними 14 липня 2002 р. були проведені повторні вибори. Після дооб-

рання депутатів у цих округах склад Верховної Ради України IV скликання був сформований повністю.

Із 225 обраних депутатів-мажоритарників 129 (57,33% від їх кількості) були висунуті політичними партіями: 66 (29,33%) – партіями блоку «За Єдину Україну!», 41 (18,22%) – партіями «Блоку Віктора Ющенка “Наша Україна”»; інші політичні партії, котрі висунули кандидатів, значно відстають від зазначених лідерів виборчих перегонів – 6 депутатів від КПУ, 5 від СДПУ(о) тощо. Членами партій були 128 (56,89%) депутатів. 73 із них (32,44%) представляли виборчий блок «За Єдину Україну!»: насамперед це Партія регіонів – 29 депутатів (12,89%) та Аграрна партія України – 19 депутатів (8,44%). «Блок Віктора Ющенка “Наша Україна”» зібрав 28 мандатів (12,44%). У інших партій поповнення своїх лав з мажоритарних округів незначне: СДПУ(о) – 9, КПУ – 5, СПУ – 1. Партії «Виборчий блок Юлії Тимошенко» не отримали мандатів у мажоритарних округах. 97 депутатів (43,11%) були позапартійними [12, с. 173–175, 270–271].

За оцінками експертів, результати виборів засвідчили відсутність прямого зв'язку між коштами, вкладеними у виборчу кампанію, доступом до ЗМІ та підтримкою партії (блоку) на виборах. Здобули підтримку й опозиційні партії, а не лише «партія влади». Український виборець довів свою здатність до самостійного вибору, обирає ті партії (блоки), де він хоч щось знає про ідеї та пропозиції або принаймні довіряє їх лідерам. Тобто виборець став більш раціональним та розсудливим [15]. Він уже розрізняє «політичних

двійників»: КПУ (оновлена) зібрала 1,39%, блок «Народний Рух України» – 0,16%, Всеукраїнська партія трудящих на чолі з О. Морозом – 0,34% [16, с. 12–14, 76–78].

Усього з 450 народних депутатів Верховної Ради України IV скликання членами партій були 306 депутатів, тобто 68%. 144 народні обранці були безпартійними [12, с. 267–268, 270–271]. Тобто практично незмінним залишається попереднє співвідношення партійних та безпартійних депутатів – 69% на 31%. Підвищився загальний освітній рівень народних депутатів, суттєво збільшилося представництво науковців, а також представників таких професій, як юристи та економісти.

Політична структурованість новообраного парламенту виявився в тому, що було сформовано 10 депутатських фракцій та чотири групи: фракція «Єдина Україна» (175 депутатів), фракція «Наша Україна» (119), Комуністичної партії України (63), Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (31), блоку Юлії Тимошенко (23), Соціалістичної партії України (22 депутати) [16, с. 12–14, 76–78]. Тобто 433 народних депутати України (96,2%) об'єдналися у фракції, які утворювалися депутатами виключно на основі політичних партій та блоків політичних партій у складі не менш як 14 народних депутатів України. Лише 17 народних депутатів були позафракційними.

Отже, оцінюючи структурування парламенту як результат дії змішаної виборчої системи, насамперед впадає в око те, що переважна більшість народних депутатів України (96%) увійшла до складу певних партійних фракцій.

Тобто ніби й відбулася чітка структуризація, якої прагнули. Але це лише з одного боку. З другого, поглянемо на найчисленнішу фракцію. Провладна партія «Єдина Україна», зібравши 11,77% голосів (35 мандатів) і посівши лише 3-тє місце в загальнодержавному окрузі, отримавши за мажоритарною системою ще 73 мандати, тобто в сумі 108 депутатів, сформувала найбільшу парламентську фракцію – 175 депутатів. Квітень – перша половина травня 2002 р. пройшли у приєднанні депутатів-мажоритарників до однієї з парламентських політичних сил, тобто, за окремими оцінками, у «брутальному заганянні обраних самовисуванців до мега-фракції “Єдина Україна”» [17]. Отже, не вдаючись до аналізу методів формування такої фракції, зазначимо, що, очевидно, ті політичні фактори, які виступали проти пропорційної виборчої системи, отримали заплановану вигоду від змішаної системи, наявності мажоритарної складової.

На перший погляд, конфігурація обраних політичних сил у Верховній Раді України не дозволяла існування стабільної більшості. Водночас через політичні домовленості більшість було створено. Хоча її діяльність ще не досить результативна, але її існування дозволило отримувати певний політичний досвід та сподіватися на її розвиток до більш досконалих форм, підвищення ефективності законодавчої діяльності парламенту, поліпшення її якості.

Ситуація, що склалася після виборів 2002 р. у Верховній Раді України, з одного боку, указувала на необхідність запровадження пропорційної виборчої системи задля забезпечення реалізації

політичного волевиявлення населення, усунення фактору «несподіваності», непрогнозованості, яким є мажоритарна система виборів в Україні. І безпосередні результати цих парламентських виборів підтвердили позитивний вплив пропорційної системи, навіть у поєднанні із мажоритарною, на розвиток системи партій і політичну

структуризацію парламенту. З другого ж боку, партії продемонстрували недостатню розвиненість і впливовість, насамперед при вирішенні питання майбутньої виборчої системи, про що детально йшлося у цій статті, а також організаційно-структурну недосконалість, зокрема на етапі формування виборчих комісій.

Список використаних джерел

1. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 18 жовт. 2001 р. № 2766-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 51–52. – Ст. 265.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лют. 1998 р. // Вісн. Конституц. Суду України. – 1998. – № 2. – С. 4–19.
3. Проект Закону про вибори народних депутатів України, внесений народним депутатом України А. О. Білоусом, № 2182-1 від 05.04.1999 // Законодавство : інформаційно-пошукова система [Електронний ресурс] / Науково-дослідний центр правової інформатики АПРН України; станом на 19 серп. 2008 р. – К., 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Назва з диску.
4. Проект Закону про вибори народних депутатів України, внесений народними депутатами України В. С. Журавським і С. О. Кириченком, № 2182 від 21.10.1998 // Законодавство : інформаційно-пошукова система [Електронний ресурс] / Науково-дослідний центр правової інформатики АПРН України; станом на 19 серп. 2008 р. – К., 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Назва з диску.
5. Стенограма пленарного засідання четвертої сесії Верховної Ради України // Бюлетень. – 1999. – 18 листоп. (№ 35).
6. Телешун С. Нові перспективи Закону про вибори народних депутатів України: версії розвитку / С. Телешун // Право України. – 2001. – № 1. – С. 85–86.
7. Пропозиції до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 20.02.2001 та від 19.04.2001 [Електронний ресурс] // Законодавство : інформаційно-пошукова система / Науково-дослідний центр правової інформатики АПРН України; станом на 19 серп. 2008 р. – К., 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Назва з диску.
8. Вибір перед виборами: визначення правил гри : матеріали круглого столу, 12 берез. 2001 р. / Верховна Рада України // Парламент. – 2001. – № 3. – С. 40–67.
9. Павленко Р. Законодавство про вибори в системі заходів структурування українського парламенту / Ростислав Павленко // До питання реформування виборчого законодавства : зб. аналіт. матеріалів / Ком. виборців України. – К. : Факт, 2001. – С. 18–31.
10. Проект Закону про вибори народних депутатів України, внесений народними депутатами України С. Б. Гавришем, Р. П. Безсмертним, П. О. Порошенком, № 7310 від 18.05.2001 // Законодавство : інформаційно-пошукова система [Електронний ресурс] / Науково-дослідний центр правової інформатики АПРН України; станом на 19 серп. 2008 р. – К., 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Назва з диску.
11. Пропозиції до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 04.07.2001 та від 14.08.2001 // Законодавство : інформаційно-пошукова система [Електронний ресурс] / Науково-дослідний центр правової інформатики АПРН України; станом на 19 серп. 2008 р. – К., 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Назва з диску.
12. Вибори до Верховної Ради України 2002 року : інформ.-аналіт. вид. / гол. редкол. М. М. Рябець. – К. : Центр. виб. комісія, 2002. – 676 с.

13. Конончук С. Технології партійних блокувань / Світлана Конончук // *Вибори 2002 : погляд молодих*. – Вип. 3. – К. : Молод. альтернатива, 2002. – С. 27–34.
14. Політичні партії в Україні : інформ.-довід. вид. / гол. редкол. М. М. Рябець. – К. : Центр. виб. комісія, 2001. – 360 с. : табл.
15. Вибори відбулися! Чи зміни почалися? : зб. матеріалів семінару Київ. проекту Ін-ту Кеннана, 28 трав. 2002 р. – К. : Стилос, 2002. – 40 с.
16. Вибори-2002 в оцінках громадян та експертів. – К. : Стилос, 2002. – 240 с.
17. Томенко М. Законодавча, виконавча та судова влади України до і після виборів 2002 року [Електронний ресурс] / Микола Томенко // *Універсум*. – 2002. – № 9. – Режим доступу: http://www.universum.org.ua/journal/2002/tomen_9.html.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2015.

Пономарева А. Смешанная избирательная система (опыт выборов народных депутатов Украины в 2002 г.)

В статье рассмотрен исторический опыт применения смешанной мажоритарно-пропорциональной избирательной системы для выборов народных депутатов Украины, в частности, проанализированы проекты законов про выборы народных депутатов Украины, которые рассматривались Верховной Радой Украины, предлагаемые ими виды и конкретные модели парламентских избирательных систем, оценены их правовая и политическая аргументация, раскрываются опыт и результаты выборов в Верховную Раду Украины 2002 года.

Ключевые слова: выборы народных депутатов Украины, смешанная избирательная система, мажоритарно-пропорциональная, заградительный барьер.

Ponomareva G. Mixed Electoral System (Experience of Elections of People's Deputies of Ukraine in 2002)

The issue of the new law for the election of the next Verkhovna Rada of Ukraine was open almost immediately after the election campaign in 1998. Changing the electoral system has become a question of particular relevance in the context of political reform.

The purpose of the article is to analyze the specific historical preconditions and reasons for the using of a mixed majoritarian-proportional system for elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2002, conditions and consequences of the application, the results of the parliamentary elections.

The following transition to proportional representation was prognosed. At first all new electoral bills suggested the proportional electoral system. This system was called to make it possible in the new parliament to form a majority that will form the government and take full responsibility for the situation in the country, and to contribute to further political structuring of society in general, Verkhovna Rada of Ukraine in particular. But it wasn't adopted after numerous efforts. The Law «About Elections of People's Deputies of Ukraine» dated October 18, 2001 provided the mixed electoral system with equal majoritarian and proportional parts. Highlighted the new provisions the mixed electoral system applied in 2002 compared to the version used on the parliamentary elections in 1998.

The participants of elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2002 were 33 subjects: 21 political parties and 12 blocs of parties. In majoritarian elections involved 3084 candidates for deputies. Protective barrier in proportional elections was set at 4%. In parliament passed, breaking the barrier, 6 political forces. The results of the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2002 again proved the effectiveness of quantitative and qualitative mixed electoral system. Increased overall educational level of people's deputies, substantially increased representation of scientists and representatives of such professions as lawyers and economists.

The political structuring of the newly elected parliament was in that 10 fractions and 4 groups were formed. Only 17 people's deputies were unaffiliated. It seemed the configuration of political forces in the Parliament of Ukraine didn't allow the existence of a stable majority. However, the majority was created because of political agreements. While its activities have not sufficiently productive, but its existence enabled certain political experience and hope for its development to more advanced forms, improve the efficiency of the legislative activity of the parliament, improve its quality.

The situation after the elections in 2002, on the one hand, showed the need for a proportional electoral system to ensure the implementation of the people's political will, the elimination of unpredictability factor, which is the majoritarian electoral system. And the immediate results of the parliamentary elections confirmed the positive impact of the proportional system, even in combination with majoritarian, on the development of structuring political parties and parliament. On the other hand, the parties have demonstrated underdevelopment and influence, especially in deciding the future of the electoral system, as discussed in detail in this article, as well as organizational and structural imperfections, particularly in the stage of formation of election commissions.

Keywords: elections of people's deputies of Ukraine, mixed electoral system, majoritarian-proportional, protective barrier.